

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCAN SƏNAYESİNDƏ İNNOVASIYA TIPLİ MƏŞĞULLUĞUN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİ

İxtisas: 5301.01 – “Daxili fiskal siyasət və dövlət maliyyəsi
5308.01 – “Ümumi iqtisadiyyat”

Elm sahəsi: 53 – İqtisad elmləri

İddiaçı: **Əlvan Qərib qızı Süleymanova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKI – 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi
İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Gülənbər Arif qızı Əzizova

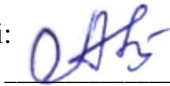
Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Atiq Ehsan oğlu Kərimov

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Samirə Raqif qızı Əhmədova

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Arzu Alim qızı Hüseyn

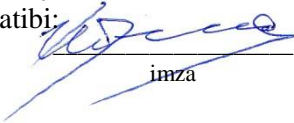
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya
Komissiyasının Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində
fəaliyyət göstərən ED 2.10 Dissertasiya şurası

Dissertasiya
şurasının sədri:

imza

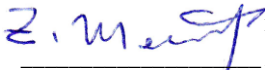
iqtisad elmləri doktoru, professor
/Ədalət Cəlal oğlu Muradov

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

imza

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Zöhrab Həsən oğlu İbrahimov

Elmi seminarın
sədri:

imza

iqtisad elmləri doktoru, professor
Zahid Fərrux oğlu Məmmədov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. İnnovasiya yönümlü iqtisadiyyat elm və texnologiyaların yüksək inkişafı, yeniliklərin iqtisadi fəaliyyət sahələrində qısa zamanda mənimsənilməsiylə səciyyəlidir. Elmi-texniki nailiyyətlər ölkələrin inkişaf səviyyəsini müəyyən edən əsas göstəricilərdən birinə çevrilmişdir. Bu baxımdan, dövlətin iqtisadi siyasətdə innovativ inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə alması vacibdir. Hazırda Azərbaycan sənayesində innovasiya tipli məşğulluq səviyyəsinin aşağı olması onun maliyyələşdirilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsilə əlaqədar məsələləri aktuallaşdırır. Sənayedə innovasiya tipli məşğulluq səviyyəsinin artırılması ölkə sənayesinin inkişafı və istehsal edilən məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması, texnologiya idxalından asılılığının azaldılması üçün vacibdir.

Həmçinin, dünya iqtisadiyyatının mövcud inkişaf xüsusiyyətləri, sosial-iqtisadi proseslər və çağırışlar ölkələrin yeni şərtlərlə uyğunlaşaraq inkişafını zəruri edir. Qeyd edək ki, hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatın əsas bölmələri üzrə islahatlarla səciyyələnən yeni inkişaf mərhələsinə keçid etmişdir. Mövzunun işləndiyi ilkin dövrdə ölkədə sənayenin inkişafı ilə əlaqədar prioritetlər və hədəflərin əks olunduğu “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası, “Azərbaycan Respublikasında ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”, “Kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi” və “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” 2020-ci ilə qədər icra olunmuşdur. Bu dövrdə yüksək və orta-yüksək texnologiyalı sənayenin inkişafı, milli innovasiya sisteminin qurulması hədəflənirdi. 2021-ci ildən sonrakı dövr üçün isə cari ilin fevral ayında ölkə Prezidentinin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də əks olunmuş müddəalar tədqiq etdiyimiz dissertasiya işinin aktuallığını saxlamağa imkan vermişdir. Bu isə həm rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulması, eyni zamanda iqtisadi artımın qeyri-neft sənayesi üzərində formalaşdırılmasının hədəflənməsi, yaşıl

iqtisadiyyata keçidlə əlaqədar müddələrin təsbit olunması ilə bağlıdır.

Həmçinin, Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən 2015-ci ildən Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə qoşulmuş və “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”in öhdəliklərinin yerinə yetirilməsilə bağlı dövlət orqanlarının üzərinə düşən vəzifələrin icrasının əlaqələndirilməsi məqsədilə Milli Əlaqələndirmə Şurası yaratmışdır. “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”in öhdəliklərinin yerinə yetirilməsilə bağlı ölkəmiz Nyu-York şəhərində hesabatların təqdim olunmasında iştirak edir. Bu Gündəliyin 9-cu məqsədində də yüksək və orta-yüksək texnologiyalı sənaye sahəsində məşğulluğun artırılması göstəriciləri mütəmadi olaraq ölkələr üzrə izlənilir. Bu baxımdan mövzu yenə də aktuallığını saxlamaqdadır.

Qeyd edilən sənədlərdə ölkədə sənayenin modernləşdirilməsi, innovativ istehsalın genişləndirilməsi, sənayedə yeni iş yerlərinin, əsasən, orta və yüksək texnoloji müəssisələrin açılması hesabına təmin edilməsi, sənaye müəssisələrinin tədqiqat və işləmələrə dair fəaliyyətinin artırılmasına dair məqsədlər nəzərdə tutulur. Bu məqsədlərə nail olmaq təşkilati-iqtisadi tədbirlərlə yanaşı ölkə sənayesində həm texnoloji intensivliyin ölçülməsi və uyğun məşğulluq səviyyəsinin qiymətləndirilməsini, həm də dövlətin mövcud iqtisadi siyasətini nəzərə alaraq sənaye sahəsində investisiya istiqamətlərinin qarşılıqlı əlaqədə tədqiqini, eyni zamanda, sənayedə məşğulluğun maliyyələşdirilməsi istiqamətində innovativliyin təmin edilməsi baxımından elmi əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin hazırlanmasını zəruri edir. Bu baxımdan, Azərbaycan sənayesində innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsinin tədqiqi elmi-nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edir.

Məşğulluğun maliyyələşdirilməsinə dair ilk sistemli yanaşma C.M.Keyns tərəfindən sənaye inqilabının gətirdiyi yeniliklərlə artan işsizliyin azaldılması ilə əlaqədar olmuşdur. Respublikamızda problemin müxtəlif istiqamətlərinə dair tədqiqatlar aparmış iqtisadçı alimlər Abasova S.H., Abbasov V.H, Bağırov D.A., Bədəlov Ş.Ş., Əliyev T.N., Əzizova G.A., Həsənlı M.X., Hüseynova A.D., Kaşiyeva

F.Ş., Kəlbiyev Y.A., Manafov Q.N., Məmmədov Z.F., Mikayılov F.Q., Muradov A.N., Muradov Ş.M., Nəcəfov Z.M., Qasimov F.H., Rzayev Z.Ş., Salayev R.A., Səmədzadə Z.Ə., Yüzbaşıyeva G.Z., və başqalarıdır. Həmçinin, tədqiq edilən mövzunun müxtəlif aspektlərinə dair dünya iqtisadçı alimlərinin: a) texnoloji inkişafın sənayenin strukturuna təsirinə dair - K.Marks, J.Şumpeter, J.B.Sey, C.Steuart, D.Bell, P.Stounman, C.Helbreyt, R.Aron, R.C.Qordon, R.Solou, K.Friman, R.R.Nelson, b) insan kapitalının maliyyələşdirilməsinə dair - T.V.Şults, Q.S.Beker, L.Turou, R.Lukas, P.Romer, D.Rismen, c) innovasiya tipli məşğulluğa dair - P.İ.Blus, İ.N.Novikova, M.D.Şariqin, T.V.Blinova, S.Q.Zemlyanuxina, O.L.Romanova, L.V.Sankova, E.V.Borisova, İ.N.Qrişunina, L.S.Çijova, B.A.Jankubayev, həmçinin, d) sənayedə texnoloji intensivliyin tədqiqinə dair - D.Neumark, D.Reed, N.Ahmad, A. Hoffman, T.Hatzichronoglou, C.R. Baldvin, Q.Cellatly və D.E.Heker tərəfindən yazılan əsərlərdə tədqiqatlar aparılmışdır. Bununla əlaqədar, dissertasiya işində innovativ sənaye sahələrində məşğulluğun maliyyələşdirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar problemlərin həllinə daha çox diqqət edilmiş və sənaye sahələrinin perspektiv inkişafına innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsi imkanlarının artırılması nöqtəyi-nəzərindən baxılır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə dair təklif və tövsiyələrin hazırlanmasıdır. Qeyd edilən məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- məşğulluğun maliyyələşdirilməsi nəzəriyyələrinin tədqiqi;
- müasir dövrdə sənayedə iş yerlərinin xüsusiyyətlərinin və sənaye siyasətinə dair beynəlxalq təcrübənin təhlili və müqayisəsi;
- Azərbaycan sənayesində məşğulluğun maliyyələşdirilməsinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi;
- ölkədə innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsi mənbələrinin araşdırılması;
- innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsinə təsir edən amillərin təhlili;
- sənayedə innovasiya tipli məşğulluq səviyyəsinə təsir edən əsas amillərin ekonometrik qiymətləndirilməsi;

- ölkə sənayesində innovasiya tipli məşğulluğun inkişaf perspektivlərinin proqnozlaşdırılması;

- sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirmə mexanizmlərində olan problemlərin müəyyən edilməsi;

- sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərin hazırlanması.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işində elmi abstraksiya, analiz və sintez, müqayisə, iqtisadi-statistik təhlil, induksiya və deduksiya, modelləşdirmə (ekonometrik təhlil) kimi tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycanda sənayesində innovasiya tipli iş yerləridir.

Tədqiqatın predmeti sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun meyarlarının müəyyən edilməsi və maliyyələşdirilməsi mexanizmidir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Tədqiqatdan alınmış nəticələrə əsasən müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar aşağıdakılardır:

- Sənayenin inkişafının stimullaşdırılması məqsədilə ölkədə ümumi investisiya mühitini yaxşılaşdırmaqla innovativ və qeyri-innovativ sənaye sahələrinin inkişaf proporsiyalarının müəyyən edilməsi;

- Mərkəzi Bankın pul və maliyyə sabitliyi siyasətində məşğulluğun hədəflənməsi və real sektora investisiyaların stimullaşdırılması üçün kommersiya banklarına zəmanət mexanizmi və “mənfı” depozit faizlərinin tətbiq edilməsi;

- Mənfəət vergisi dərəcəsinin repressivliyini təmin etməklə innovativ sənaye sahələrinin stimullaşdırılması;

- Vergi qanunvericiliyində vergi krediti mexanizminin tətbiqi ilə tədqiqat və işləmələrə investisiya edən müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi;

- Dövlətin iqtisadi siyasətində kəsişən təşviq mexanizmlərinin koordinasiya edilməsi;

- Vençur fəaliyyətinin əsaslarının formalaşdırılması istiqamətində iri sahibkarlıq və vençur fəaliyyətinin infrastruktur subyektlərinin vençur maliyyələşdirməsinə təşviq edilməsi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin tədqiqından əldə edilən əsas elmi yeniliklər aşağıdakılardır:

- sənayedə innovasiya tipli məşğulluq səviyyəsinin müəyyən edilməsinə dair müəllif yanaşması təqdim edilmişdir;

- innovativ və qeyri-innovativ sənaye sahələrində məşğulluq səviyyəsinə təsir edən amilləri qiymətləndirməyə imkan verən model işlənmişdir;

- ölkə sənayesinin texnoloji intensivlik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla məşğulluğun maliyyələşdirilməsi baxımından perspektiv sahələri müəyyən edilmişdir;

- innovativ sənaye sahələrinin dövlət maliyyələşdirilməsi istiqamətləri tədqiq edilmiş və mexanizmlərin fəaliyyətində müşahidə göstəriciləri təklif edilmişdir;

- innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsi məqsədilə investisiyaların stimullaşdırılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinə, eləcə də, vençur fəaliyyətinin əsaslarını formalaşdırma istiqamətlərinə dair təkliflər hazırlanmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun müəyyən edilməsinə dair yanaşmanın, sənayedə məşğulluğuq səviyyəsinə təsir edən maliyyələşdirmə istiqamətlərinin modelləşdirilməsinin işlənməsi və maliyyələşdirmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflərin hazırlanmasıdır. Sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsinin qiymətləndirilməsi ölkənin innovasiya yönümlü iqtisadiyyata dair inkişaf xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsinə imkan verir. Tədqiqat nəticəsində alınmış bir çox nəticələr ölkədə sənaye, məşğulluq, struktur, investisiya və maliyyə siyasəti üçün praktiki əhəmiyyətə malikdir. Ölkə sənayesinin texnoloji intensivlik nəzərə alınmaqla təqdim edilən təsnifatı innovativ və qeyri-innovativ sənaye sahələrini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Həmçinin, tədqiqat prosesində məşğulluğun maliyyələşdirilməsinə təsir edən amillərin ekonometrik qiymətləndirilməsinə dair işlənmiş model innovativ və qeyri-innovativ sənaye sahələrinin məşğulluq mövqeyindən perspektivlərini müəyyənləşdirməsini mümkün edən əhəmiyyətli vasitədir. Sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsinin strateji istiqamətləri praktiki

olaraq sənayedə investisiya istiqamətlərini və dövlətin maliyyə siyasətinin innovativ inkişafı dəstəkləməsinə yönəldilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Tədqiqat prosesində aparılan araşdırma və təhlillərin nəticələrindən dövlətin sənaye və maliyyə strategiyasının işlənməsində, sənaye sahələrində məşğulluğun maliyyələşdirilməsinin proqnozlaşdırılmasında, sahəvi və regional inkişaf proqramlarının hazırlanması üzrə qərar qəbuletmə mexanizmlərinin işlənilməsində tətbiq edilə bilər. Bununla yanaşı, təklif edilən yeni yanaşma və alınmış praktiki nəticələr bu sahədə tədqiqat aparən mütəxəssislər və dövlət idarəetmə qurumlarında faydalı ola bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin nəticələri və əsas müddəaları beynəlxalq elmi-praktiki konfranslarda məruzə edilmiş, biri xaricdə olmaqla 11 məqalə və biri xaricdə olmaqla 8 tezis nəşr edilmişdir.

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutunun 2016-2017-ci illər üzrə təsdiq edilmiş iş planına müvafiq olaraq yerinə yetirilmişdir. Alınmış elmi-praktiki nəticələr İqtisadiyyat Nazirliyi (İN-D/Y-2643/2018) və İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu (İİETİ-01-07/03) tərəfindən tətbiq edilmək üçün qəbul edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın həcmi. Dissertasiya giriş (10835 işarə), üç fəsil (205527 işarə), nəticə (11686 işarə), ədəbiyyat siyahısı və əlavələrdən ibarət olmaqla ümumi həcmi 228048 işarədir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN MÜNDƏRİCATI

Giriş

Fəsil 1. Məşğullüğün maliyyələşdirilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları

1.1. Məşğullük konsepsiyaları və məşğullüğün maliyyələşdirilməsinin nəzəri əsasları

1.2. İnnovasiya tipli məşğullüğün maliyyələşdirilməsinin müasir mexanizmləri

1.3. Sənayedə innovasiya tipli məşğullüğün formalaşmasına yanaşmalar

Fəsil 2. Azərbaycan sənayesində innovasiya tipli məşğullüğün maliyyələşdirilməsi mexanizmləri

2.1. Azərbaycan sənayesində məşğullüğün maliyyələşdirilməsi vəziyyətinin təhlili

2.2. Azərbaycan sənayesində innovasiya tipli məşğullüğün maliyyələşdirilməsi mənbələrinin təhlili və qiymətləndirilməsi

2.3. İnnovasiya tipli məşğullüğün maliyyələşdirilməsinə təsir edən amillərin təhlili və qiymətləndirilməsi

Fəsil 3. Sənayedə innovasiya tipli məşğullüğün maliyyələşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

3.1. Azərbaycan sənayesində innovasiya tipli məşğullüğün inkişaf perspektivlərinin qiymətləndirilməsi

3.2. Sənayedə innovasiya tipli məşğullüğün müasir maliyyələşdirmə mexanizmlərinin tətbiqi imkanları: vençur maliyyələşdirməsi

3.3. İnnovativ sənaye sahələrinin dövlət maliyyələşdirməsinin istiqamətləri

Nəticə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

Əlavələr

DİSSERTASIYA İŞİNİN MƏZMUNU

1. Sənayedə innovasiya tipli məşğulluq səviyyəsinin müəyyən edilməsinə dair yeni yanaşmanın tədqiqi

Innovativ inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla dövlətin iqtisadi siyasətinin müəyyən edilməsi zərurəti sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsi mexanizminin də təkmilləşdirilməsini əsas tədqiqat problemlərindən birinə çevirmişdir. Məşğulluq konsepsiyalarının, məşğulluğun maliyyələşdirilməsinin nəzəri əsaslarının, mövcud müasir maliyyələşdirmə mexanizmlərinin araşdırılmasından məlum olmuşdur ki, innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsi ənənəvi maliyyələşdirmə formaları ilə yanaşı çoxsaylı müasir maliyyələşdirmə mənbələrinə malikdir. Həmçinin, sənayedə texnoloji tərəqqinin mövcud nailiyyətləri müxtəlif ölkələrdə ardıcıl sənaye və innovasiya siyasətinin nəticəsidir. Qeyd edilən xüsusiyyətlər və innovasiya tipli məşğulluğun ümumi konsepsiyasına dair yanaşmalar əsasında Azərbaycan sənayesində innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsi mexanizminin tədqiqi məqsədilə ölkə sənayesində innovasiya tipli məşğulluğun müəyyən edilməsinə dair yeni yanaşma təklif edilmiş və sənaye sahələri üzrə texnoloji intensivlik fərqləri nəzərə alınmışdır. Təklif edilən yanaşma həm innovativ sənaye sahələrində, həm də sənaye ilə əlaqədar elm sahələrində məşğul olanların sayını əsas götürməklə innovativ inkişafın bilik və bacarıqlarının daşıyıcıları olan insan kapitalını qiymətləndirməyə, həmçinin, ölkə üzrə ümumi əhalinin, iqtisadi fəal əhalinin, məşğul olanların hansı hissəsinin innovativ sahələrdə məşğulluq səviyyəsini qiymətləndirməyə imkan verir.

Innovasiya tipli məşğulluq = təhsil sahəsində məşğul olanların sayı + yüksək texnologiyalı sənaye sahələrində məşğul olanların sayı + orta-yüksək texnologiyalı sənaye sahələrində məşğul olanların sayı + peşə, elm və texniki fəaliyyət sahələrində məşğul olanların sayı

Sənayedə innovasiya tipli məşğulluq = yüksək texnologiyalı sənaye sahələrində məşğul olanların sayı + orta-yüksək texnologiyalı sənaye sahələrində məşğul olanların sayı + təbiət, texniki və tibb elmləri sahəsində tədqiqat və işləmələrdə məşğul olan heyətin sayı

Sənayedə və ümumi iqtisadiyyat üzrə innovasiya tipli məşğulluğun qiymətləndirilməsi üçün təklif edilən yanaşmaya əsasən göstəriciləri hesablana bilər və ölkədə innovasiya tipli məşğulluğun səviyyəsi haqqında təsəvvür formalaşdırmaq üçün yetərli hesab edilə bilər. Azərbaycan sənayesinin təqdim edilən texnoloji intensivliyə müvafiq strukturu Cədvəl 1.-dəki kimidir.

Cədvəl 1.
Azərbaycan sənayesinin texnoloji intensivlik üzrə strukturu

Yüksək texnologiyalı sənaye	Orta-Yüksək texnologiyalı sənaye
Kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı Əczaçılıq məhsullarının istehsalı	Kimya sənayesi Elektrik avadanlıqlarının istehsalı Maşın və avadanlıqların istehsalı Avtomobil və qoşquların istehsalı Sair nəqliyyat vasitələrinin istehsalı Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri
Orta-aşağı texnologiyalı sənaye	Aşağı texnologiyalı sənaye
Neft məhsullarının istehsalı Rezin və plastmas məmulatların istehsalı Tikinti materiallarının istehsalı Metallurgiya sənayesi Maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı	Qida məhsullarının istehsalı İçki istehsalı Tütün məmulatlarının istehsalı Toxuculuq sənayesi Geyim istehsalı Dəri və dəri məmulatlarının, ayaqqabıların istehsalı Ağac emalı və ağacdən məmulatların istehsalı Kağız və karton istehsalı Poliqrafiya fəaliyyəti Mebellərin istehsalı Zərgərlik, musiqi, idman və tibb avadanlıqlarının istehsalı

Mənbə: İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) və Avropa Komissiyasının Statistika İdarəsinin (Eurostat) metodologiyasına uyğun olaraq müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Azərbaycan sənayesində məşğulluğun maliyyələşdirilməsinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsindən məlum olmuşdur ki, innovativ sənaye sahəsində iş yerlərinin maliyyələşdirilməsi və müvafiq sənaye məhsulunun həcmi əvvəlki dövrlərlə müqayisədə

azalmaqdır. Təklif edilən yanaşma əsasında qiymətləndirmədən məlum olur ki, sənayedə innovasiya tipli məşğulluq 2005-ci ildə 1,0 faizdən 2018-ci ildə 0,7 faizə qədər azalmışdır (Cədvəl 2.).

Cədvəl 2.

Ümumi iqtisadiyyatda və sənayedə innovasiya tipli məşğulluq səviyyəsi və göstəricilər sistemi

	İntellektual əmək (təhsil sahəsində məşğulluq), min nəfər	Yüksək texnologiyalı sənaye sahələrində məşğulluq, min nəfər	Orta-yüksək texnologiyalı sənaye sahələrində məşğulluq, min nəfər	Peşə, elm və texniki fəaliyyət sahələrində məşğulluq, min nəfər	Ümumi iqtisadiyyat üzrə innovasiya tipli məşğulluq, min nəfər	İqtisadiyyatda məşğul əhali üzrə innovasiya tipli məşğulluğun xüsusi çəkisi, faizlə	Elmin sahələri üzrə tədqiqatların sayı (təbiət, texniki, tibb), min nəfər	Sənayedə innovasiya tipli məşğulluq, min nəfər	Sənayedə məşğul əhali üzrə innovasiya tipli məşğulluğun xüsusi çəkisi, faizlə	İqtisadi fəal əhali üzrə sənayedə innovasiya tipli məşğulluq, faizlə
	1	2	3	4	5=1+2+3+4	6	7	8=2+3+7	9	10
2005	345.1	2.5	31.3	43.4	422.3	10.4	8.4	42.2	14.4	1
2006	342.8	2.3	30.8	43.9	419.8	10.2	8.53	41.63	13.8	0.9
2007	348.9	2.1	31.2	44.4	426.6	10.2	8.11	41.41	13.3	0.9
2008	355.2	2.1	29.6	45	431.9	10.2	7.93	39.63	12.5	0.9
2009	361	2.3	25.1	45.6	434	10.2	7.87	35.27	11.3	0.8
2010	349.8	2.3	23.5	45.6	421.2	9.7	7.69	33.49	10.9	0.7
2011	349.9	2.3	20.6	46.7	419.5	9.6	8.11	31.01	10.1	0.7
2012	349	1.8	21.3	54.6	426.7	9.6	9.26	32.36	10.3	0.7
2013	366.2	1.9	26.3	56.3	450.7	10	9.47	37.67	11.6	0.8
2014	367.3	1.8	25.5	58.5	453.1	9.8	10.23	37.53	11.6	0.8
2015	373.5	1.6	25.9	59.6	460.6	9.9	9.72	37.22	11.6	0.8
2016	374.8	1.7	23.6	68.4	468.5	9.8	9.0	34.33	10.2	0.7
2017	377.8	1.8	27.1	73.5	480.2	10.0	8.9	37.85	11.0	0.7
2018	380.2	1.8	24.7	74.3	481	9.9	8.5	35.0	9.6	0.7

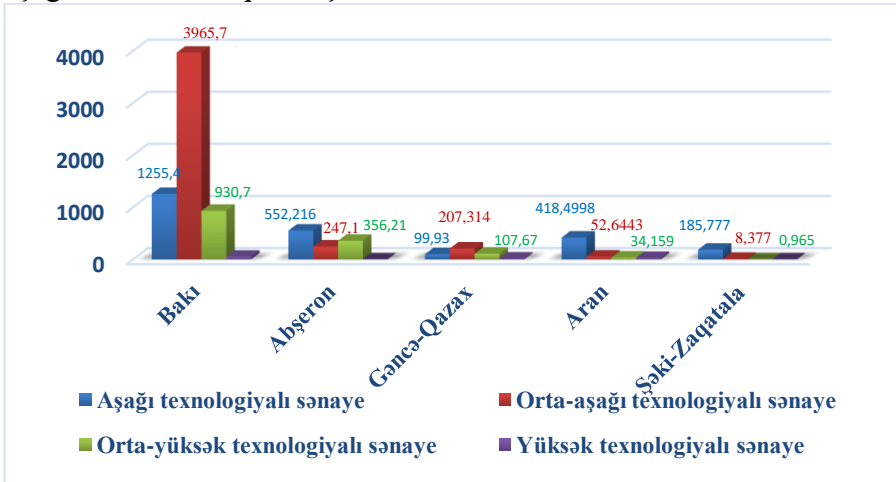
Mənbə: AR DSK məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ümumilikdə, ölkə iqtisadiyyatında və sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun çəkisinin az olmasına səbəb qeyri-innovativ sahələrlə müqayisədə innovativ sahələrin geriləyən inkişafı, nəticədə, tədqiqat və işləmələrlə məşğul olanların sabit səviyyəsi, sənaye müəssisələri tərəfindən innovasiyaların maliyyələşdirilməsinə çəkilən xərclərin az olmasıdır. Sənayedə təhlil edilən dövr üzrə, yəni 2003-2018-ci illərdə texnoloji innovasiyalara xərclərin strukturundan aydın olur ki, 2003-2010-cu illər ərzində sənayedə tədqiqat və işləmələrə xərc sərf edilməyib. Sənayenin inkişaf etdirilməsi siyasətinə baxmayaraq sənayedə tədqiqat və işləmələr istiqamətində xərclər azalan meyilliyyə malikdir. Sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun artırılmasında digər mühüm sahə tədqiqat və işləmələrlə məşğul olan heyətin sayıdır. Ümumilikdə, ölkə üzrə 2018-ci ildə tədqiqat və işləmələrlə məşğul

olan təşkilatların 66 faizi (88 vahid) dövlət, 28,5 faizi (39 vahid) ali təhsil, 4,5 faizi (6 vahid) sahibkarlıq bölməsindədir. Müvafiq olaraq, dövlət bölməsinə məxsus təşkilatlarda 12287 nəfər, ali təhsil müəssisələrində 7269 nəfər, sahibkarlıq təşkilatlarında 623 nəfər tədqiqat və işləmələrlə məşğul olur.

İllər üzrə texnoloji innovasiyaların məcmu xərcləri texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlıqların alınması, yeni məhsul, xidmət, proseslərin tətbiqi və işlənməsi, yeni texnologiyanın alınması xərcləri üzrə artmışdır.

Azərbaycanda 2018-ci ildə sənaye məhsulunun regional miqyasını nəzərdən keçirək. Sahələrin regional miqyasda texnoloji intensivlik səviyyəsi üzrə təsnifləşdirilməsi nəticəsində regionlar aşağıdakı kimi fərqlənmişdir:

Şəkil 1. 2018-ci ildə sənaye məhsulunun texnoloji intensivlik üzrə regional paylanması, milyon manat

Mənbə: AR DSK məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd edək ki, yüksək texnoloji intensivliyə malik sənaye sahələri üzrə fərqlənən – Bakı şəhəri (50,8 milyon manat), Aran (27,6 milyon manat) və Gəncə-Qazax (12,9 milyon manat), orta-yüksək texnoloji intensiv sənaye üzrə Bakı şəhəri (930,7 milyon manat), Abşeron (356,21 milyon manat) və Gəncə-Qazax (107,67 milyon manat) iqtisadi rayonlarıdır.

Bu baxımdan, emal sənayesində texnoloji intensivlik üzrə Bakı şəhəri, Gəncə-Qazax, Abşeron və Aran iqtisadi rayonlarını aktiv hesab edə bilərik.

2. İnnovativ və qeyri-innovativ sənaye sahələrində məşğulluq səviyyəsinə təsir edən amillərin modelləşdirilməsi

Sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun azalması innovativ sənaye sahələrində məşğulluğun maliyyələşdirilməsinə investisiyaların az olması ilə əlaqədardır. Bu baxımdan, ölkədə investisiyalara təsir edən bir sıra makromühit amilləri nəzərdən keçirilmiş, investisiya imkanlarının reallaşmasında bu amillərin təsirləri araşdırılmışdır. Makroiqtisadi maliyyələşdirmə mexanizmlərilə yanaşı, innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsində sahəvi xüsusiyyətləri tam əks etdirmək üçün iş yerlərinin sayına birbaşa və dolayı təsir edən ən mühüm mikromühit amillərinin təsirləri modelləşdirilmişdir. Qeyd edilən amillərin sənayedə məşğul olanların sayına təsiri ekonometrik qiymətləndirilmişdir. (Ekonometrik qiymətləndirmələr E-views 7 proqram paketində emal edilmişdir.).

Aşağı texnologiyalı sənaye. Bu sənaye sahələri üzrə məşğulluq səviyyəsinə əhəmiyyətli təsir imkanına malik əsas kapitalla investisiyalar və istehsal olunan məhsulun həcmidir. Aşağı texnologiyalı sənayedə fondların min manat artması məşğul olanların sayını, təxminən, 0,2 vahid azaldır. Əmək məhsuldarlığının hər işçi üçün bir manat artması isə, məşğul olanların sayının 0,9 vahid azalmasına səbəb olur. Göründüyü kimi, texnoloji nailiyyətlərin tətbiqi nəticəsində əmək məhsuldarlığı artdığı halda, məşğul olanların sayında azalma baş verir. Modeldə əmək məhsuldarlığının mənfi, sənaye məhsulu və əsas kapitalla investisiyaların həcmnin müsbət təsirə malik olması göstərir ki, texnoloji əmil aşağı texnologiyalı sənayedə məşğul olanların sayında əhəmiyyətlidir. Yəni məhsulun həcmnin artması işçi sayını artırmağı tələb etsə də, mövcud əsas fondların həcmi artırmaq məşğul olanların sayına mənfi təsir edir.

$$\begin{aligned} \text{MƏŞĞULLUQ} &= 47,8 - 0,0002 * \text{ƏSAS FONDALAR} + 0,0176 * \text{SƏNAYE} \\ &\text{MƏHSULU} - 0,9241 * \text{ƏMƏK MƏHSULDARLIĞI} + 0,0360 * \text{ƏSAS} \\ &\text{KAPITALA INVESTISIYALAR} \end{aligned}$$

$$R^2 = 0,81 \quad DW = 0,9 \quad P = 0,0007$$

Orta-aşağı texnologiyalı sənaye. Modeldən məlum olur ki, orta-aşağı texnologiyalı sənayedə də sənaye məhsulu və əsas kapitala investisiyaların sahədə məşğulluğa təsiri müsbətdir. Lakin aşağı texnologiyalı sənaye ilə müqayisədə əsas kapitala investisiyaların təsiri nisbətən zəifdir. Bu texnoloji intensivliyə malik sənaye sahələrində aşağı texnologiyalı sənaye ilə müqayisədə əmək məhsuldarlığının artması daha az, əsas fondların artması isə daha çox müsbət təsirə malikdir.

$$\begin{aligned} \text{MƏŞĞULLUQ} &= 28,3 - 0,0007 * \text{ƏSAS FONDLAR} + \\ &0,0114 * \text{SƏNAYE MƏHSULU} - 0,3143 * \text{ƏMƏK MƏHSULDARLIĞI} + \\ &0,0004 * \text{ƏSAS KAPITALA INVESTİSİYALAR} \\ R^2 &= 0,86 \quad DW = 1,7 \quad P = 0,0001 \end{aligned}$$

Orta-yüksək texnologiyalı sənaye. Texnoloji intensivlik şərtlərinin dəyişməsinə uyğun olaraq modellərdə əmsalların təsirləri də fərqlənməkdədir. Belə ki, orta-yüksək texnoloji intensivliyə malik sənaye sahələrində yalnız əmək məhsuldarlığının artması məşğul olanların sayına mənfi təsirə malikdir. Yuxarıda qeyd edilən modellərlə müqayisədə əmək məhsuldarlığının artması orta-yüksək texnologiyalı sənaye sahələrində daha çox məşğul olanların ixtisarına səbəb olur. Eyni zamanda, əvvəlki iki modeldən fərqli olaraq mövcud əsas fondların artımı müsbət təsirə malikdir. Modelin təhlilindən aydın olur ki, əsas kapitala investisiyaların artması bu tipli sənaye sahələrində nisbətən aşağı təsirlə səciyyələnir.

$$\begin{aligned} \text{MƏŞĞULLUQ} &= 28,4 + 0,0040 * \text{ƏSAS FONDLAR} + \\ &0,0575 * \text{SƏNAYE MƏHSULU} - 1,7265 * \text{ƏMƏK MƏHSULDARLIĞI} + \\ &0,0036 * \text{ƏSAS KAPITALA INVESTİSİYALAR} \\ R^2 &= 0,76 \quad DW = 0,6 \quad P = 0,0021 \end{aligned}$$

Yüksək texnologiyalı sənaye. Bu modeldə isə, ölkədə yüksək texnologiyalı sənayenin inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq məşğul olanların sayına əsas kapitala investisiyalar mənfi təsirə malikdir. Mövcud əsas fondlar və sənaye məhsulunun artması məşğul olanların sayına müsbət təsir edir. Digər modellərdə olduğu kimi, əmək məhsuldarlığının artması mənfi təsirlə nəticələnir.

$$\begin{aligned} \text{MƏŞĞULLUQ} &= 2,2 + 0,0050 * \text{ƏSAS FONDLAR} + \\ &0,0306 * \text{SƏNAYE MƏHSULU} - 0,1037 * \text{ƏMƏK MƏHSULDARLIĞI} - \\ &0,0863 * \text{ƏSAS KAPITALA INVESTİSİYALAR} \\ R^2 &= 0,9 \quad DW = 1,1 \quad P = 0,0075 \end{aligned}$$

Texnoloji intensivliyi nəzərə almaqla sənaye sahələrində mövcud əsas fondların, sənaye məhsulunun, əmək məhsuldarlığının və əsas kapitalla investisiyaların təsirinin qiymətləndirilməsi nəticəsində məlum olur ki:

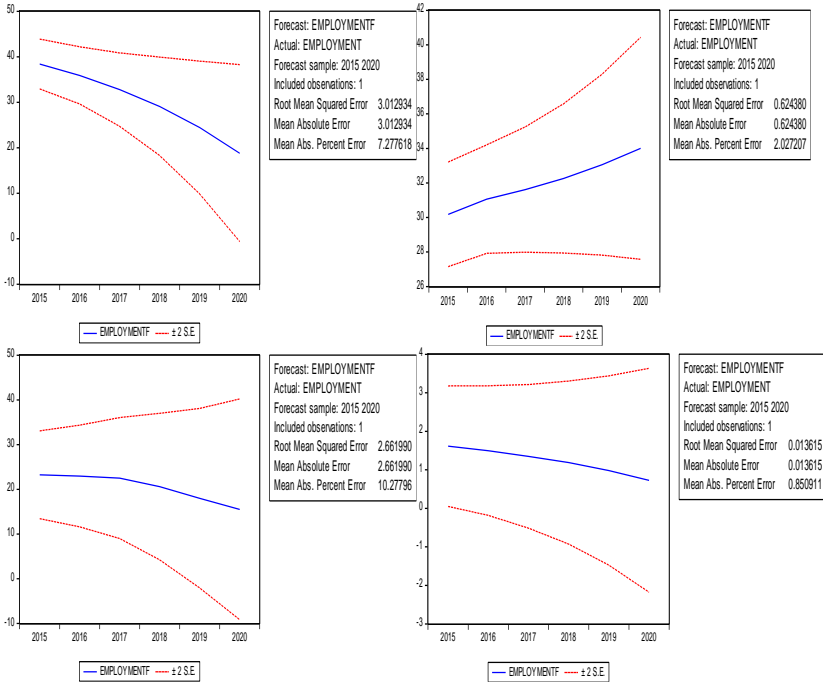
- istənilən sahədə əmək məhsuldarlığının artması məşğulluğun azalmasına, sənaye məhsulu isə artmasına səbəb olur. Ölkə sənayesində əmək məhsuldarlığı daha çox orta-yüksək texnologiyalı məşğul olanların sayını azaldıcı təsirə malikdir.

- mövcud əsas fondların yüksək və orta-yüksək texnologiyalı sənayedə müsbət, aşağı və orta-aşağı texnologiyalı sənayedə isə məşğul olanların sayına mənfi təsiri mövcuddur.

- əsas kapitalla investisiyalar digərlərilə müqayisədə aşağı texnologiyalı sənaye sahələrində (0,04 vahid) məşğul olanların sayına daha çox müsbət təsir edir.

3. Sənayenin texnoloji intensivlik xüsusiyyətlərinə nəzərən məşğulluğun maliyyələşdirilməsi baxımından perspektiv sahələrin müəyyən edilməsi

Dövlətin iqtisadi siyasəti sənayenin perspektiv sahələrini mövcud ənənəvi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla müəyyən edir və bu istiqamətdə güzəşt mexanizminin tətbiqini stimullaşdırır. Lakin nəzərə almaq vacibdir ki, sənayenin strukturunda uzunmüddətli texnoloji yenilənmələr innovativ və qeyri-innovativ sənayenin yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu məqsədlə, sənayedə texnoloji intensivlik əsasında məşğulluğun elastikliyi proqnozlaşdıraraq. Azərbaycan sənayesinin mövcud inkişaf səviyyəsinə müvafiq aparılan təsir analizlərinin modellərindən əldə edilmiş proqnozlar göstərir ki, ölkədə aşağı, orta-yüksək və yüksək texnologiyalı sənaye sahələrində məşğul olanların sayı azalmağa meyllidir.

Şəkil 2. Sənayedə iş yerlərinin proqnozu

Qeyd: a) Aşağı texnologiyalı sənaye; b) Orta-aşağı texnologiyalı sənaye; c) Orta-yüksək texnologiyalı sənaye; d) Yüksək texnologiyalı sənaye.

Mənbə: AR DSK məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Yalnız orta-aşağı texnologiyalı sənaye sahələrində məşğul olanların sayında artım olacağı gözləniləndir. Əldə edilmiş proqnoz nəticələrinə əsasən, 2018-2020-ci illər üçün perspektivlilik baxımından orta-aşağı texnologiyalı sənaye sahələrini qeyd edə bilərik (Cədvəl 3.).

Cədvəl 3.

Proqnozlaşdırılan iş yerlərinin sayı, min nəfər

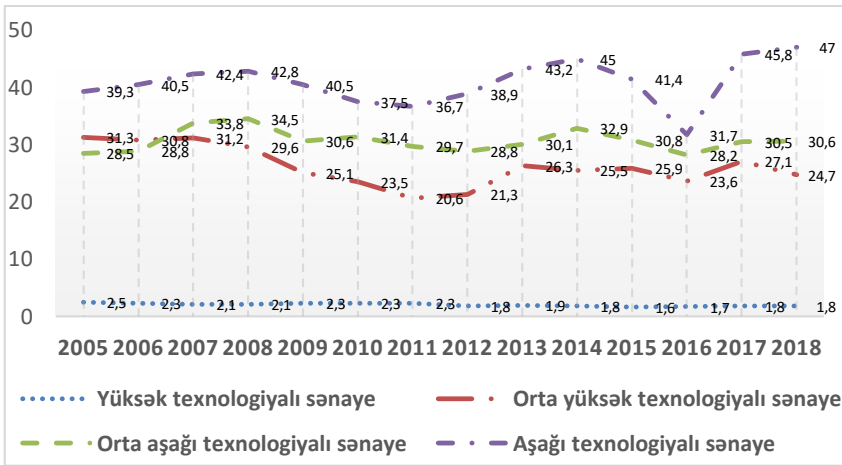
İllər	Aşağı texnologiyalı sənaye	Aşağı-orta texnologiyalı sənaye	Orta-yüksək texnologiyalı sənaye	Yüksək texnologiyalı sənaye
2018	29,1	32,3	20,6	1,2
2019	24,4	33,1	18,0	1
2020	18,8	34,0	15,5	0,7

Mənbə: ARDSK məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Qeyd edək ki, məşğul olanların sayı baxımından artım gözlənilən orta-aşağı texnologiyalı sənaye sahələri neft məhsullarının istehsalı, rezin və plastmas məmulatların istehsalı, tikinti materiallarının istehsalı, metallurgiya sənayesi, maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalıdır.

İnnovativ sənaye sahələrinin maliyyələşdirmə istiqamətlərini müəyyən edərkən maliyyə sistemi elementlərinin qarşılıqlı əlaqələri, onlar arasında ümumi iqtisadi münasibətlərin xüsusiyyətləri və sənayedə innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsilə əlaqədar təsbit olunmuş problemlər, eləcə də, perspektiv sənaye sahələri nəzərə alınmalıdır.

Mövzunun tədqiqi ilə əlaqədar, proqnoz məlumatları 2018-2020-ci illərə qədər hesablanmışdır. Mövzunun işləndiyi müddətdən keçən dövr ərzində proqnoz məlumatlarını yoxlamaq üçün faktiki statistikaya əsasən aşağıdakı qrafiki təqdim edə bilərik.

Şəkil 3. Sənayedə muzdlu işçi sayının dinamikası, min nəfər

Mənbə: AR DSK məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Proqnoz məlumatlarında olduğu kimi orta-aşağı texnologiyalı sənaye üzrə məşğulluq artmışdır. 2018-ci ildə təqdim edilmiş müvafiq proqnoz 90 faiz özünü doğrultmuşdur.

4. İnnovativ sənaye sahələrinin maliyyələşdirilməsi istiqamətlərinin və dövlət maliyyələşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsinə dair müşahidə göstəricilərinin tədqiqi

Qeyd edək ki, maliyyələşdirmə strategiyası sağlam maliyyə mənbələrinə əsaslanmalıdır. Bu baxımdan, ölkədə investisiyaların əsas mənbəyi olan qənaətin həcmi nəzərdən keçirilmişdir. Qənaətin yüksək çəkisiylə fərqlənən mənbələr üzrə investisiya imkanları daha çoxdur (bizim nümunədə dövlət və qeyri-maliyyə müəssisələri). Bu maliyyələşdirmə mexanizmində əsas investisiya imkanlarına malik subyekt kimi dövlət maliyyələşdirilməsini hədəfləməyə imkan verir. İqtisadiyyata kredit qoyuluşlarının həcminə diqqət etdikdə isə, ev təsərrüfatlarında kreditlərdən istifadənin həcmi artmışdır. Qeyd edilən maliyyələşdirmə mənbələrinin imkanlarından istifadə ilə əlaqədar ölkə sənayesində innovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsinə mövcud fiskal və monetar mexanizmlərin koordinasiya edilməklə tətbiqi vacibdir. Araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, ölkədə monetar və fiskal siyasətin mexanizmləri investisiya imkanlarından istifadəni məhdudlaşdırıcı xüsusiyyətə malikdir. Belə ki, Mərkəzi Bank tərəfindən uçot dərəcəsinin əvvəlki illərlə müqayisədə yüksək həddə saxlanması (15 faiz 22.06.2017 tarixinə, 13 faiz 12.02.2018 tarixinə, 10 faiz 14.06.2018 tarixinə) və kommertiya banklarından vəsaitlərin cəlbə üçün depozit hərraclarının keçirilməsi antiinflasiya siyasətilə yanaşı, kredit restriksiyasını da ifadə edir. Mərkəzi Bankın monetar siyasəti iqtisadiyyatda pul kütləsinin həcmi azaltmaq, eyni zamanda, kommertiya banklarının gəlirli fəaliyyətini təmin edir. Fiskal siyasət mexanizminə diqqət etdikdə, əsas kapitalla investisiyalarda büdcə xərcləri azalmaqdadır. Həm monetar, həm də fiskal siyasət üzrə xərclərin məhdudlaşdırılması mənbələr üzrə maliyyələşdirmə imkanlarının azalması ilə nəticələnir.

Ölkə sənayesində məşğulluq səviyyəsi baxımından perspektiv sahələrin orta-əşağı texnologiyalı sənaye sahələri (neft məhsullarının istehsalı, rezin və plastmas məmulatların istehsalı, tikinti materiallarının istehsalı, metallurgiya sənayesi, maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı) olması proqnozlaşdırılan dövrdə, yəni 2018-2020-ci illərdə innovasiya tipli məşğulluğun artırılması baxımından orta-yüksək və yüksək texnologiyalı sənaye

sahələrinin dəstəklənməsini vacib edir. Həm maliyyə siyasətinin xüsusiyyətlərini (monetar və fiskal siyasətin diskresion olması), həm də sənaye sahələrinin inkişaf perspektivlərini nəzərə alaraq innovativ sənaye sahələrinin maliyyələşdirilməsi istiqamətində iki mərhələni fərqləndirə bilərik. Birinci mərhələdə, yəni 2021-2030-cu illərdə aşağı və orta-aşağı texnologiyalı sənaye sahələrinin maliyyələşdirilməsinin üstünlük təşkil etməsi, ikinci mərhələdə, yəni 2030-cu ildən sonrakı dövrdə orta-yüksək və yüksək texnologiyalı sahələrin inkişafının hədəflənməsi nəzərdə tutulur.

Hazırda müasir maliyyələşdirmə mexanizmlərinin işlənməsilə əlaqədar bir çox qərarlar qəbul edilir və bu sahədə qanunvericilik bazasına düzəlişlər edilir. Lakin nəzərə almaq vacibdir ki, müasir maliyyələşdirmə formalarının səmərəliliyinin təmin edilməsi mövcud inkişaf səviyyəsində o qədər də çevik olmayacaq. Bu baxımdan, mövcud ənənəvi maliyyələşdirmə imkanlarından istifadənin genişləndirilməsi vacibdir.

Qeyd edək ki, istehsal sahəsində dövlət maliyyələşdirilməsi özəl bölmənin də bu sahələrdə investisiya fəaliyyətinə stimulaçıcıdır. Bu baxımdan, innovativ sənaye sahələrinin maliyyələşdirilməsi istiqamətlərini müəyyən edərkən bir sıra taktiki fəaliyyətləri də qeyd etmək zəruridir. Bununla əlaqədar, dövlət maliyyələşdirilməsinin təklif edildiyi 2020-2025-ci illər üzrə, yəni birinci mərhələdə mikro və mezosəviyyədə aşağı və orta texnologiyalı sənaye üzrə aşağıdakı təsvir edilən göstəricilər sistemi üzrə dəyişikliklər (artım/azalma) müşahidə edilməlidir:

- Sənayenin sahələri üzrə mənfəət normasının dəyişməsi
- Əsas kapitala investisiyaların dəyişməsi
- Sənaye məhsulunun həcmində dəyişməsi
- Əmək məhsuldarlığının dəyişməsi
- Sənayenin sahələri üzrə məşğul olanların sayının dəyişməsi

Eyni dövrdə, makrosəviyyədə maliyyələşdirmə imkanları və digər sahələrdə təsirlərin qiymətləndirilməsi üçün müşahidəsi təklif edilən göstəricilər sistemi aşağıdakılardır:

- Yığımanın mənbələr üzrə bölgüsü
- Mənfəət normasının iqtisadiyyatın sahələri üzrə dəyişməsi
- İnflyasiya səviyyəsi

- Məşğulluğun iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə dəyişməsi
- Texnologiya idxalının artıb-azalması
- Kreditlər üzrə faiz dərəcələrində dəyişiklik

Maliyyələşdirmə mexanizminin fəaliyyəti və müşahidə edilən göstəricilər üzrə bir sıra şərtlər nəzərə alınmaqla innovativ sənaye sahələrinin maliyyələşdirilməsi istiqamətlərinin növbəti mərhələsi üçün bir sıra addımlar müəyyən edilməlidir. Əgər müşahidə edilən dövr ərzində orta-aşağı və aşağı texnologiyalı sənayedə əmək məhsuldarlığı, əsas kapitalla investisiyalar, sahələr üzrə mənfəət norması artarsa və bu sahələrdə məşğul olanların sayında azalma baş verərsə, bu zaman texnologiya idxalı göstəricisinə diqqət etməklə növbəti mərhələ üçün orta-yüksək və yüksək texnologiyalı sənayenin perspektiv sahələrini müəyyən edə bilərik. Eyni zamanda, maliyyələşdirmə mənbələrinin investisiya fəallığı ilə əlaqədar pula tələbin artması faiz dərəcələrinin artmasına təsir edəcəkdir. Yığımın mənbələri üzrə dövlətin xüsusi çəkisi azalarsa, bu maliyyələşdirmə mexanizmində özəl bölmənin stimullaşdırılmasının vacibliyini göstərəcəkdir. Maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsində əsas məqsədlərdən biri də innovativ sənaye sahələrində məşğulluğun artmasını dəstəkləyərkən onun iqtisadiyyatın digər sahələrində yaratdığı təsirləri də diqqətdə saxlamaqdır. Bu isə, ölkədə iqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə mənfəət normasının və məşğulluğun struktur dəyişikliklərinin izlənməsilə mümkündür.

Qeyd edilən strateji iqtisadi siyasət istiqamətləri büdcə-vergi və pul-kredit siyasətinin restriktiv və ekspansionist mərhələlərinin uzlaşdırılmasını da tələb edir. Belə ki, fiskal siyasətin investisiyaları məhdudlaşdırdığı zamanlarda monetar sahədə ucuz pul siyasətilə kompensasiya, həmçinin, fiskal siyasətin investisiyaları genişləndirdiyi zamanlarda monetar sahədə bahalı pul siyasəti həyata keçirməklə investisiyaları “sıxışdırma” effektini azaltmaq olar.

5. İnnovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsi məqsədilə investisiyaların stimullaşdırılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinə, eləcə də, vençur fəaliyyətinin əsaslarını formalaşdırma istiqamətlərinə dair təkliflərin işlənməsi

Tədqiqatdan alınmış nəticələri nəzərə alaraq məşğulluğun maliyyələşdirilməsi məqsədilə investisiyaların stimullaşdırılması

mexanizminin mövcud mümkün təkmilləşdirmə istiqamətlərinə uyğun aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif edə bilərik:

1. Emal sənayesinə yönəldilən dövlət investisiyalarına, eləcə də, təşviq edilən özəl investisiyalara diferensial və mərhələli yanaşmanın tətbiq edilməsi.

2. Mərkəzi Bankın prioritet sənaye sahələrinə investisiya məqsədilə kredit verən kommersiya banklarına (investisiyaların müddəti, məbləği, regional bölgüsü, yaranacaq iş yeri sayı və milli kontenti əhatə etməsi və s. amillər nəzərə alınmaqla) zəmanət mexanizmi ilə güzəştlər təklif etməsi və investisiya banklarının fəaliyyətinin stimullaşdırılması, kommersiya banklarının depozitlərinə “mənfı” və ya “0” faizinin tətbiqi;

3. İnnovativ sənaye sahələrində mənfəət vergisi dərəcəsinin regressivliyinin təmin edilməsi.

4. Tədqiqat və işləmələrə investisiya edən sənaye müəssisələrinə investisiya vergi krediti mexanizminin tətbiqi.

5. Dövlətin iqtisadi siyasətində innovativ sənaye sahələrinin inkişafının nəzərə alınması, həmçinin, innovasiya və investisiya siyasəti üzrə koordinasiyanın təmin edilməsi.

6. İri sahibkarlıq və vençur fəaliyyətinin infrastruktur subyektlərinin vençur maliyyələşdirməsinə təşviq edilməsi.

Mütərəqqi dünya təcrübəsini nəzərə alaraq apardığımız təhlillər göstərir ki, innovasiyaların maliyyələşdirilməsində vençur şirkətləri və onlara məxsus fondların əhəmiyyəti artmaqdadır.

Azərbaycanda vençur fəaliyyətinə dair hüquqi bazanın olmaması, həmçinin, yaradılacaq vençur şirkətlərinə və fondlarına dair tələblərin müəyyən edilməməsi bu sahədə yeni mexanizmlərin qurulması üçün birinci mərhələdə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirməsini zəruri edir. Bu zaman, qanunvericilik bazasında həm müvafiq təşkilatların qeydiyyatı və statusu, həm də onlara olan güzəştlər dair müddəalar əks olunmalıdır. Ölkədə bu sahədə mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq fondlar qeydiyyata alınarkən qeyri-kommersiya təşkilatı kimi çıxış etdiyindən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə yalnız o hallarda məşğul ola bilər ki, bu fəaliyyət onların yaradılması zamanı müəyyən edilmiş məqsədlərə uyğun gəlməklə onlara nail

olmağa xidmət etsin. Həmçinin, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün fondlar təsərrüfat cəmiyyətləri yarada bilər və ya onlarda iştirak edə bilərlər.

Mövcud beynəlxalq təcrübələri nəzərə alaraq ölkədə vençur fəaliyyətinin əsaslarını formalaşdırmaq üçün aşağıdakı əsas istiqamətləri təklif edə bilərik:

Birinci mərhələdə, vençur fəaliyyətinin əsas konturlarını (innovasiya fəaliyyəti, vençur şirkəti və fondu, fondun hüquqi statusu və fəaliyyət prinsipləri, vençur fəaliyyətinin infrastruktur subyektləri kimi əsas anlayışların təsbiti, vençur şirkətlərinin əsas fəaliyyət istiqamətləri (icazə verilən tədqiqat sahələri), vençur şirkətlərinin infrastruktur subyektlərinin koordinasiyası, müvafiq şirkətlərin maliyyələşdirmə formaları və vergiyə cəlb edilməsində güzəşt şərtləri, digər dövlət dəstəyi mexanizmləri və birbaşa dövlət maliyyəsinin iştirak xüsusiyyətləri, vençur fəaliyyətinin sığortası, həmçinin, vençur şirkətlərinin lisenziyalaşdırılması şərtləri və s.) müəyyən edən edən hüquqi-normativ bazanın hazırlanması və təsdiq edilməsi;

İkinci mərhələdə, hazırlanmış qanunvericilik bazasının praktiki işlək mexanizmlərinin fərqləndirilməsi;

Üçüncü mərhələdə, fərqləndirilmiş vençur fəaliyyətinin infrastruktur subyektləri üzrə qəbul edilmiş qanunvericiliyin meyarlarına uyğunluğu təsdiqlənsə, onların vençur fəaliyyəti, yəni riskli kapital qoyuluşlarına mövcud güzəştlər və sözügedən qanunvericilik aktı ilə ediləcək güzəştlərin müqayisəsinin təşkili;

Dördüncü mərhələdə, təşkil edilmiş koordinasiya nəticəsində aparılan müqayisələrin nəticələrinə müvafiq taktiki addımların müəyyənəşdirilməsi;

Beşinci mərhələdə, mövcud vençur fəaliyyəti mexanizmlərinin nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasının sürətləndirilməsi;

Altıncı mərhələdə, vençur fəaliyyəti mexanizmlərinin monitoring sisteminin qurulması;

Yeddinci mərhələ, birinci mərhələdə müəyyən edilmiş vençur fəaliyyətinin əsas konturları və altıncı mərhələdə qurulmuş monitoring sisteminin nəticələrinə əsaslanmaqla mövcud mexanizmlərin mərkəzləşmiş idarəetmə və ya koordinasiyaedici struktur vahidinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi;

Səkkizinci mərhələ, qiymətləndirmə nəticələrinə müvafiq milli innovasiya sisteminin qurulmasında vençur fəaliyyətinin yerinin və inteqrasiya imkanlarının müəyyənləşdirilməsinə dair təkliflərin hazırlanması və aidyyəti üzrə icrasında iştirak edilməsi.

Vençur maliyyələşdirməsində zəif inkişafına səbəb olan bir sıra amillər mövcuddur. Bu amillərin, eləcə də, yuxarıda qeyd edilən mərhələlərin bir çoxu üzrə statistik məlumatların sənayenin alt sektorları üzrə əlyətərli olmaması səbəbindən, həmçinin, vençur fəaliyyətinə dair formalaşmış konkret statistika bazasının olmaması vençur maliyyələşdirməsinə təsir edən amillərin genişmiqyaslı təhlil imkanlarını azaldır.

Son iki il üçün Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən təqdim edilən statistikaya əsasən, emal sənayesində müəssisə və təşkilatların təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı çəkdiyi xərclərin strukturu üzrə təhlildən məlum olur ki, elmi-tədqiqat xərcləri ümumi xərclərin 0,7 faizini təşkil etdiyi halda, satmaq məqsədilə alınan mallara çəkilməmiş xərclər 6,7 faiz təşkil edir. Bu xərclər arasında orta hesabla 9 dəfə fərqin olması emal sənayesinin müəssisə və təşkilatlarının texnoloji inkişafdan daha çox ticari fəaliyyətlərə istiqamətlənməsilə əlaqədardır. Bu ticari istiqamətdə gəlirlərin daha real və əlçatan olması ilə əlaqədardır. Həmçinin, cari fəaliyyətində istehsal etdikləri məhsulların təkmilləşdirilməsi istiqamətində riskli kapital qoyuluşları etmədiyindən qaynaqlanır. Digər mühüm amil isə, bu müəssisələrin texnoloji intensivlik üzrə aparılan təhlillərdən də məlum olduğu kimi yüksək və orta-yüksək texnologiyalı sənayenin orta-şağrı və aşağı texnologiyalı sənayenin inkişafından geri qalmasıdır.

Dissertasiya işinin əsas elmi nəticələri üzrə aşağıdakı elmi məqalə və tezislər çap olunmuşdur:

1. Süleymanova Ə.Q. “Azərbaycanda sənayenin inkişafına investisiyaların təsiri”. Regional iqtisadi siyasət və kooperasiya münasibətlərinin inkişafı. Beynəlxalq Elmi-praktiki Konfransın materialları. Kooperasiya Universiteti. 22 noyabr 2014-cü il. Bakı, Azərbaycan. s. 47-51

2. Süleymanova Ə.Q. “Məşğullüğün tənzimlənməsi nəzəriyyələrinin inkişaf mərhələləri” //AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası, 2015, № 5, s. 64-69.

3. Alvan Suleymanova. "Industry of Azerbaijan: development features". Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 92 illiyinə həsr edilmiş "Gənc tədqiqatçıların III Beynəlxalq Elmi Konfransı.Qafqaz Universiteti. 17-18 aprel 2015-ci il. Bakı, Azərbaycan.

4. Süleymanova Ə.Q. "İnsan kapitalının innovasiya tipli məşğulluğun təmin edilməsinə təsiri" Journal of Qafqaz University:Economics and Administration. 2016 / Volume 4, Number 1. Səhifə 66-72.

5. Süleymanova Ə. Q. Azərbaycanda innovasiya tipli məşğulluğun formalaşdırılması aspektləri və onun maliyyələşdirilməsinin müasir mexanizmləri. Azərbaycanın vergi jurnalı 3 (129)/2016. Səhifə 169-182.

6. Süleymanova Ə.Q. Sənayedə iş yerlərinin yaradılması xüsusiyyətləri: innovasiya tipli məşğulluq //AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası, 2016, № 3, s. 54-61.

7. Süleymanova Ə.Q. İnnovasiya tipli məşğulluğun təmin edilməsində innovasiya auditı. Müasir şəraitdə auditin tənzimlənməsinin aktual problemləri (Beynəlxalq Elmi-praktiki Konfrans). 5-6 aprel 2016, Bakı, Azərbaycan. Səhifə 118-119.

8. Süleymanova Ə.Q. İnnovasiya tipli məşğulluğun maliyyələşdirilməsi mexanizmləri. Gənc tədqiqatçıların IV Beynəlxalq Elmi Konfransı Qafqaz Universiteti. 29-30 aprel 2016, Bakı, Azərbaycan. Səhifə 535-536.

9. Süleymanova Ə.Q. "Qeyri-neft sənayesi: innovasiya tipli məşğulluğun inkişaf imkanları". Şamil Səmədzadənin 80 illiyinə həsr olunmuş "Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi" Respublika Elmi Konfransı. 10 mart 2016, Bakı, Azərbaycan.

10. Süleymanova Ə.Q. Azərbaycan sənayesi: strateji hədəflərin innovasiya tipli məşğulluğu artırmaq imkanları // Strateji Təhlil. 2017, № 1-2 (19-20), s.291-304.

11. Süleymanova Ə.Q. Azərbaycan sənayesi: innovasiya tipli məşğulluq səviyyəsinin təhlili // Azərbaycanın Vergi Jurnalı, 2017, № 3(135), s. 113-122.

12. Süleymanova Ə.Q. Azərbaycan sənayesində innovasiya tipli məşğulluğun proqnozlaşdırılması // AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat

seriyası, 2017, № 4, s. 31-40.

13. Süleymanova Ə. Q. Azərbaycanın sənaye siyasətinin strateji hədəfləri və təkmilləşdirmə istiqamətləri / H.Əliyevin anadan olmasının 94-cü il dönümü münasibətilə keçirilmiş “Səmərəli islahatların uğurlu nəticələri: reallıqlar və perspektivlər” adlı Beynəlxalq Elmi-praktiki Konfransı. Bakı: Bakı Biznes Universiteti, 2017.

14. Suleymanova A.Q. Sustainable industrialization: innovative employment / Proceedings of International Scientific Conference on Sustainable Development Goals. Baku: UN International Conference Organizing Committee, 2017. pp: 355-359.

15. Сулейманова А.Г. Уровень инновационного типа занятости в промышленности Республики Азербайджан // Труд и социальные отношения. № 1. Москва «Т8 Издательские Технологии», 2018. с. 174-181.

16. Suleymanova A., Mikayilov F., Suleymanov A., Salifova T. Formation features of the middle class: developing countries and Azerbaijan. 37th International Scientific Conference on Economic and Social Development – "Socio Economic Problems of Sustainable Development" - Baku, 14-15 February 2019, pp.1299-1311.

17. Suleymanova A., Alekberov E., Musayev R., Huseynov V. Assessment of the comparative advantage of export products of Azerbaijan. Information and innovation. Volume 14, No 1. Moscow, ICSTI, 2019.P. 48-58.

18. Alvan Suleymanova, Elnur Alakbarov. Evaluation of technological intensity of the manufacturing industry. XVIII International Scientific and Practical Conference "Building of information society: resources and technologies". Kiev, September 19-20, 2019.

19. Gülənbər Əzizova, Əlvan Süleymanova. Azərbaycanda emal sənayesinin texnoloji intensivlik üzrə qiymətləndirilməsi və maliyyələşdirmə istiqamətləri. Azərbaycanın vergi jurnalı. 1 (138) / 2019. Bakı, Şərq-Qərb, 2019. Səhifə 85-95.

Dissertasiyanın müdafiəsi “23” iyun 2021-ci il tarixdə saat 14:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.10 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küç., 6

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rəsmi internet sahifəsində (www.unec.edu.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “24” may 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 19.05.2021. Kağızın formatı: 60x84 1/16.
Sifariş 05/19. Həcmi 1 ç.v. (39438 işarə)
Ofset kağızı Xerox C klass. Tiraj 100.

“AA – Poliqraf” istehsalat-kommersiya birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.
Əlaqə üçün: (+99455) 201-2809; E-mail: capevi@internet.ru